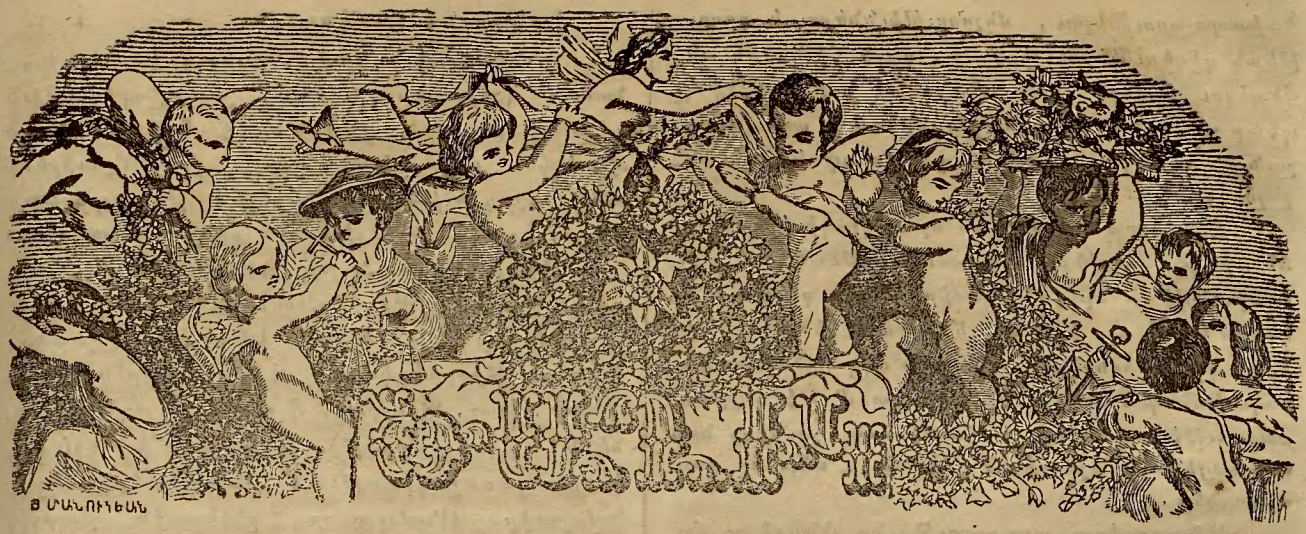

Յ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ՀԱՆԴԻՍ ՏԵՄՈՒՐԵՑԻ

ԸՐՑԱՆ ԳԻՏՈՒԹԵՑԻ

Բ. ՏԱՐԻ Գ. ՀՐԱՏԱՆ. **1862** ԹԻՒ 53. ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 10

Յաւարակութիւնները շրջանին սկիզբէն կսկսին.
Վերամուտ գինն է 1 ֆռանկի համար. կանխիկ 2 Գարպոն.
Իւրաքանչիւր գործ. ծախքը առնուելին վերայ 2 »
Հանդիսախօս վերաբերեալ որ եւ իցէ նամակ տնօրէնին պիտի ուղղուի.
Յաւարակութեանց տեղեկին են.
Իւրաքանչիւր. Հանդիսախօս գրասենեակը. Կիրիլ խան Բիւ. 3.

Գիշ.Պ. Մատթէոս Ամատունեան, Գաղղիացւոց խան. Բիւ. 4.
Փարիզ, Պ. Ա. Մուրատեան, Rue du Dragon, 26
Հաչէդ. Պ. Յ. Ս. Փիւրթիմօֆ.
Ամերդամ. Պ. Կարապետ Յակոբեան.
Գաիրէ. Պ. Շաւարշ Աշխիարեան
Նիւ-Եօրք. Ամերիկա. Պ. Խ. Օսկանեան.

ԱԶԳԱՅԻՆ ՅԱՌԱՋԱԴԻՄՈՒԹԵԱՆ ԸՆԴՈՒՐԸ.

Հարաւային-Ամերիկա (1)

Ազգային դաստիարակութեան պաշտօնը և յառաջադիմութեան հնարամիտ անորոշ ծագումնաբերութիւնները նախ հարկ է ճանչնալ և դիտալ՝ նոյն դաստիարակութեան կարևորութիւնը զգալու համար:

Պատմութեան ասպարէզը մանելով հետաքրքնին նայուածք մը նետենք ընկերութեանց վերանորոգման և վերածնութեան վրայ, փնտռենք յառաջանալ կամեցող ազգերու շարժիչը և գտնենք թէ ուր և ինչ է այն զօրութիւնը որով անոնք կարող եղած են դիմահարել և յաղթել ամէն դժուարութեանց.

Մեզի համար այս պատմական քննութեան և խուզարկութեան հետևութիւնը կըլլայ նախ և յառաջ դիտել թէ կար ժամանակ մը ուր ազգերու հորիզոնը վթահարող գարաւոր և անթափանցելի վարագոյր մը տարածուած էր աշխարհիս վրայ:

Նօթանաւոն տարի առաջ զօրաւոր ձեռք մը պատռեց այս վարագոյրը և այն պատառումին հետ մը սկսաւ փչել այն ազգին ընկերային մանոլորտին վրայ, որ արտադրած էր այն ձեռքը, և նոյն հովին շունչը այն օրուանէ 'ի վեր կը շարունակէ բոլոր Եւրոպական ազգերու հետ դէմ առ դէմ և աստիճանաբար կենդանութիւն բաշխելով և անոնց ապագային հիմերը դնելով: Այդ զօրաւոր ձեռքը երիտասարդութիւնն է և հովն ալ հայրենասիրութեան այն զգացումն է, զոր անկարելի է զգալ առանց ազգային դաստիարակութեան.

Իրագործանութեամբ զօրացնել և հայրենական բուռն եռանդով վառել երիտասարդութիւն մը երբ ազգային ասպարէզին մէջ կանգուն կը տեսնէ

(1) Տես թիւ. 40:

նախապաշարումներու, մոլորութիւններու և զրու-
թեան զեղծումներու շեղջ մը, զոր հիմնովին ան-
հետելու համար պիտէ անիկա թէ ուրիշ զէնք մը
պէտք չէ իրեն բայց միայն իւր մէկ ազատագրոյր
շունչը՝ զոր իբրև աւազի կոյտ մը սփռելու և աւ-
լելու համար.

Հայ ազգը այսօրուան օրս այսպիսի զօրաւոր
ձեռքի մը, այսինքն երիտասարդութեան, և այն-
պիսի հովի մը որ հայրենասիրութեան զգացումն է,
կարծ է թէ ոչ, եթէ է, ինչպէս ունենալու է այս
երկու զօրութիւնները. Ընդուշտ ազգային դաստիա-
րակութեամբ. Ասկե կը հաստատեմ թէ երիտա-
սարդութիւն չունինք և հետևաբար չունինք նաև
ապագային համար աշխոյժ, սրտոտ և անխոնջ դոր-
ծաւորներ.

Ընտարակոյս այս զօրութիւնը փնտռելու հա-
մար մեզ ներելի չէ, դէթ առ այժմ, ուրիշ տեղ
շրջել նայուածքնիս, բայց՝ի երկու տեղէ, քանի
որ մտաւորապէս յառաջադէմ ընկերութեանց մէջ
միայն կրնայ գտնուիլ երիտասարդութիւն.

Այս տեղերուն առաջինն է Ռուսաստան.

Ռուսիաբնակ Հայերուն մէջ, ընդհանրապէս
խօսելով, դեռ չունինք երիտասարդութիւն մը:
Հոն ազգասիրութեան սահմանը աւելի նեղ է քան-
թէ այս կողմերը և կրնայ ըսուիլ թէ հոն արուած
դաստիարակութիւնը աւելի կրօնական է քանթէ
աշխարհական: Երբ կրօնականը աշխարհայինի կը
խառնուի կամ բոլորովին ասոր կը յաջորդէ, հայ-
րենասիրութիւնը ոչ միայն սիրտերէ այլ նաև միտ-
քերէ կը հալածուի: Ռուսիոյ մէջ երիտասարդու-
թիւնը տրամաբանական կերպով երկու կողմէ ճնշում կը
կրէ. մէկը կղերին, միւսն ալ իշխանութեան կողմէ:
Ռուսիոյ Հայոց վիճակը սխալ է: Ազգասիրական քա-
ղաքականութեան մը գաւազանը դեռ կսպառնայ
հայրենասիրական խլըրտումներու և չենք կարծեր
որ ուրիշ ազգայ հետ մերինն ալ կարենայ ոգի առ-
նուլ մինչև որ զօրաւոր ձիւղեր չարձակեն ազա-
տութեան այն սերմերը որք երկար ժամանակներէ
՝ի վեր ցանուած են այս լայնատարած երկրին մէջ
և որք հազիւ հազ սկսան ծլիլ և բողբոջիլ Եւրո-
պայի լուսաւորութեան անձրևին շնորհիւը:

Այս քաղաքականութեան հաւատարիմ հետե-
ւորդ և պաշտպան են մեր անտեղի կրօնաւորներն
ալ, մանաւանդ ասոնց պետերը: Ասոնցմէ ոմանց
հսկողութիւնը որ երբեմն մինչև՝ի մատնութիւն
կերթայ, ազատասիրայ խրտուիլակն է. վկայ է մեր
ըսածին հայրենասէր երիտասարդի մը անխմանալի
և սխալուր ձերբակալութիւնը ուր մատնութեան մա-
սը կը նշուարի:

Երկրորդն է Տաճկաստան:

Տաճկաստան ըսելով Պօլիս և Իզմիր չհմա-
նանք: Երիտասարդութիւն, յառաջադիմութիւն
և լուսաւորութիւն փնտռելու համար նեղ միայն
այս երկու քաղաքներուն Հայոց վրայ հրատիրենք
մերը ուշադրութիւնը, կարելի է թէ ոչ այնչափ
դժուհ ըլլանք. կարելի է նաև քիչ մը ուրախանալ:
Ըստանդական Հայոց Տաճկաստանը Նիկոմի-
դիա, Պրուսա, Քէօթահիա, Մանիսա, Ըֆիօն
Գարահիսար, Նւզոմիա, Կեսարիա, Ըտանա,
Մարաշ, Տիգրանակերտ, Վան, Կարին, Տրա-
պիզոն, Նշա, Գումբրէդ, Վառնա, և այլն քաղաք-
ներն են, ուր բազմաթիւ Հայեր կան և ուսկէ առ-
կաւին յառաջադիմութեան յուսադիր նշոյլ մը չը
նշմարուիր: Մամուլը որ "ընկերային աշխարհին
աչտանակն է", մամուլը որ ժողովրդոց առաջին
զէնքն է՝ իրենց թշնամիին այսինքն տգիտութեան
դէմ կռուելու համար, դեռ այս քաղաքներու մէջ
իշխանութիւն չունի, բայց՝ի մէկ կամ երկուքէն:
Այս տեղերու Հայոց ոտիկը ներքև դեռ բացուած
կը կենայ վիհ մը, որ է թշուառութիւնը, և անոնց
դլխուն վերջքնալ կախուած կենայ թուր մը որ ա-
նոնց ներկան և ապագան սպանելու հանէ է և այս
թուրն է տգիտութիւնը: Հարկ է լեցնել այս վի-
հը, հարկ է փշրել նաև թուրը, նուիրական պաշ-
տօն մ'է այս. ով պիտի կատարէ զայն: — Երի-
տասարդութիւնը. Ինչպէս. — Ազգային դաստիա-
րակութեամբ. այս է մայր Երիտասարդութեան,
ասիկա ալ ապագային սիւնն է: Վերոյիշեալ քա-
ղաքաց մէջ, հանրաբար խօսելով, երիտասարդու-
թիւն չունինք. այս սխալուր իրողութիւնը մեզ կըս-
տիպէ խօսիլ այն երիտասարդութեան վրայ, որ
վերջին ժամանակներս նշանաւոր հանդիսացաւ Պօլ-
սոյ մէջ: Այլք ինչ. կուզեն թող ըսեն, Հայրենա-
սէր երիտասարդութեան կեդրոնը հոն է:

Յիսուն տարի յառաջ մամուլը սկսաւ իւր ո-
ղեհնունդ ջերմութենէն մաս մ'ալ Հայերուն տալ
և 30 տարի ետքը այս մաս մը ջերմութիւնը շա-
նալով կրցաւ նոր սերունդին կենդանութիւն պատ-
րաստել: Նոր սերունդը արդի երիտասարդութիւնն
է և կենդանութիւնն ալ մաքի լոյսը, որուն ար-
դիւնքը կը տեսնուի հետ զհետէ: Միտքը կուզէ
ազգը մղել հոն, ուր բնականաբար կը մղուին
անբաղդ և նկուն ազգերը:

Երիտասարդութիւնը այս պաշտօնը վրան ա-
ռաւ, կամք ըրաւ ծառայել իւր ազգին և այս պատ-
ճառաւ հասարակայ մտքին առաջնորդ ըլլալ ու-
զեց: Հոն, ուր իւր քայլերը արդիլող ժայռ մը

տեսաւ, միտքը դրաւ անհետաւ զայն։ Իր ձայնը երբ լսելի չեղաւ, համբերեցաւ իր ըսելիքը զայն թողնելու։

Սուտի պատմական փաստի կարօտ չենք համոզելու համար թէ յառաջադիմութիւնը համաձայնութեան, յանդիմութեան մէջ կը գտնուի։

Ըզգարև երիտասարդութեան շունչը ժայռը թոյլ տալու աւետն իր զօրութիւնը եղծելով վաղուան հին ալ դղրդելու համարձակութեան երկու վերջին տարիներու մէջ եթէ ունեցանք քանի մը փոքր թուականներ որ մեր փոքր պատմութեան պատիւ բերեն, ունեցանք նաև թուականներ որք մեր անհիմանութեան պատմութիւնը կատաւեն։

Ընդուշտ ճշմարիտ է այս և ներկայ վիճակնիս կարծես անյոյսութեան մը պատճառ է։ Բայց ինչ որ ըսաւ հեղինակ մը օտար ազգային շարժումի մը հանդութեանց նկատմամբ, նոյնը մենք ալ կըսենք քիչ մը փոփոխութեամբ։

"Իրաւունքը իր բարկութիւնը ունի, յառաջադիմութիւնն ալ իր տմարդութիւնները, որք կանուանին յեղափոխութիւն։ Երիտասարդական շարժումը հարուածը տուաւ դուխ, այլ պիտի դայ օր մը, ուր ազգը դգուանք մը պիտի ընդունի այն հարուածէն։ Եթէ յանցաւոր է ներկան կերպիւ իւիք, ապագան պիտի ներէ անոր"։

Նպատակի մը հասնելու համար միշտ ուղիղ և երկայն ճամբան չընտրուիր. կան պարագաներ ուր ուղանալը ներելի չէ և անատեն առաջինէն ընտրելի է կարճ և նեղ ճամբան։

(Շարունակելի։)

ՆՈՒՒԱՐ

Շարունակութիւն և վերջ (1)։

Ընոր վրէժը ես առնելու արժանի չեմ, կըսեն ինձ. հոգ չէ, հոգս չէ կեանքը, հոգս չէ աշխարհ բան, բաւական է որ երջանիկ և անստգտանելի ըլլայ անիկա։ Միայն ես եմ յանցաւոր։ Եթէ պարտաւորութեանս ձայնին մարիկ ըրած ըլլայի, իր կեանքը խոռված չէի ըլլար։ Վէտք է հիմա քալելութիւն ունենալ աղատելու համար իր պատիւը, զոր կը կորուսէ անիկա ներկայութեամբս, պէտք է մեկնիլ, առանց յայտնելու մեկնիլը։ Ըյն.

(1) Տես թիւ 52.

պէս կը կարծէի թէ այս եկեղեցիին մէջ ինձ անծանօթ զօրութիւն մը կատարայի, և թէ դիղջը փոխանակ զիս յուսահատեցնելու, չիտեմ ինչ փափաքով էիս կը քաջալերէր որ ինքզինքս պղտիկ յանցանքներուս քաւութիւնը ընդունիմ և գտնեմ այն խաղաղութիւնը որ մարդուս սրտին առաջին հարկաւորութիւնն է։ Ինքզինքիս խոստացայ այն օրը մեկնիլ Նարիզէն, բայց նաքը Տիկին Տը Նըվէրը իր կառքը մտնելու աւեն անդամ մ'ալ տեսնելու յոյսին չկրցայ դիմադրել։

Եկեղեցիէն դուրս ելայ. այլ, ափսոս, որ ձըգեր զացեր էր անիկա։ Կուսարանէն հեռանալով երիտասարդի մը հանդիպեցայ, որուն հետ քիչ մը ծանօթութիւն ըրած էի և որն որ Ամերիկայէն կուգար։ Ըյս երկրին վրայ խօսեցաւ անիկա հետս։ Ամերիկայի անունը միայն բաւական եղաւ որոշելու իմ ընելիքս. ասկէ կրնայ հասկցուիլ թէ որչափ անտարբեր էի ամէն բանի, նաև կեանքի։ Որոշեցի երթիլը մեկնիլ։ Ամերիկայի մէջ պատերազմ կայ, կըսէի իւրովի, զինուոր պիտի ըլլամ և հայրենացս թշնամիներուն դէմ պիտի պատերազմիմ։ Հայրենիքս, ափսոս, ուրիշ զգացումներու պէս այս ալ դառնաւիթ էր ինձ։ Հայրենացս լքեալ զաւակն էի, դիս չընդունիր անիկա, զինքը պաշտպանելու անարժան կը դասէ զիս։ Հոգ չէ, արիւնս իրեն համար պիտի թափի, և եթէ ոսկորներս օտար երկրի մը մէջ պիտի հանգստանան, դոնէ հոգիս պիտի դայ շրջելու համար այն հոգիին բոլորտիքը, զոր միշտ պիտի սիրեմ։ Դուն, իմ կեանքիս հրեշտակը, դուն միայն իմ սիրտս հրահրեցիր, և իմ վերջին շունչս անունդ տալով պիտի աւանդեմ։ Տ'Օլօնի տունը վերադարձայ՝ քանի մը ժամանակ եսքը դլխատուելու դատապարտուող յանցաւորի մը պէս։ Ճակատագրիս վճիռը ընդունած էի և յուսահատութիւնս կը նուազէր՝ մտածելով թէ տարաբաղդութեամբս Տիկին Տը Նըվէր իր պատիւը և հանգստութիւնը վերստին պիտի ստանայ։

Ըյսպէս դոնէ վերջին անդամ մ'ալ անձս կը նուիրէի։ Տիկին Տը Նըվէրի ծերունի սպասաւորը սենեակս եկաւ. իմացուց ինձ թէ անիկա իւր բարեկամուհին Ս.-ին հետ վանքը մնացեր է և թէ հետևեալ օրը տուն պիտի դառնան։ Վերջին անդամ մ'ալ դանիկա տեսնելու յոյսս կորուսի։ Ուղեցի դրել անոր, և իրմէ հեռանալով իմացնել թէ ինչ պատճառաւ կատիպուէի այսպէս շարժիլ, մտանդ յայտնել իմ այն զգացումները որք սիրտս կը յօշէին։ Շատ աղեկ յայտնեցաւ այս որոշումս, նամակս բոլորովին թրջուած էր արցունքներովս։

ինչմ՛ իւր վիշտը աւելցնեմ, կըսէի իւրովի, մի՛ թէ բաւական չէ՞ն իրեն ըրած չարիքները։ Բայց սակայն պարտք էր ինձ արդեօք անդամ մ՛ալ երթալ անդամ մ՛ալ չըսել անոր թէ կը պաշտեմ զինքը։

Կեանքիս մէջ ամէն օր յուսացի թէ պիտի կարենայի ըսել իրեն զինքը պաշտելս. կուզէր որ ըսեմ իրեն այս գաղտնիքը, կը կարծէր թէ հնարին էր այս։ Վերստին պրելու և զգացումներուս մէկ մասը պահելու փորձ մ՛ըրի, բայց չյաջողեցայ։ Նորէ մարդս չսիրեր, իւր սիրտը որչափ որ կը ճնշուի, այնչափ ալ անհնարին է կեղծել իր սիրածին ինչ որ կղզայ։ Աչքը կը ճգնէ այն ամէն վարագոյրները որոնցմով կուզենք աքօղել զայն։ Նամակս Տիկին Տը Նըվէրի ծերունի ոտասաւորին տուի, առաւ զայն արտասուելով։ Ընոր այս լուրն համակրութիւնը աղէկ տպաւորութիւն կընէր վրաս, ուրիշ տեսակ համակրութեան չպիտի կրնայի տանիլ։ Նորէ պիշեր եղաւ, սուրհանդակի երիվարներ բերել տուի և սենեակիս մէջ քաշուած պիշերս անցուցի։ Ա՛հ, քանի՛ անդամ արդեօք մնաս բարե՛ւ ըսի Տիկին Տը Նըվէրի այն կենդանագրին, որմէ կը պարտաւորէի զրկուիլ դարձեալ։ Կը համրուրէի այս անտարբեր լաթին կտորը. դլուխս անոր վրայ կը կրթնցնէի, բոլոր յիշատակներս, բոլոր անցեալս, բոլոր ակնկալութիւններս, ամէն բան հոն հաւաքուած կերևար, և ամենևին չէի զղար այն կարողութիւնը, որ պէտք էր ինձ զիս այս սիրելի պատկերին յարող կապը խզել կարենալու համար։ Նոյն իսկ իմ կենդանութիւնս փշացուցած եղայ պատռելով այն որ զմեզ կմիացնէր, վասն զի ինձ կեանք տուող այս առարկային բաժնուիլ և զրկուիլս իրօք մեռնիլ էր ինձի համար։ Սենեակիս դուռը զարկին. ամէն բան լմնցած էր։ Կառքի մը մէջ նետուեցայ, որն որ առանց կանգ առնելու զիս Լօրիան տարաւ, ուսկէ հետևեալ օրը այն նաւը մտայ, որ երկուքնիս ալ հոս բերաւ։

ՎԱՐՔԸՐՆՈՒԹԻՒՆ

Լատուարին դիտաւորութիւնները հազիւ հազ կրցայ յայդնել և բռնել խոսուն, զոր ըրած էի իրեն՝ բոլոր օրը զինքը չտեսնելու համար։ Բարեհամութիւնը դժուարաւ կը ճանչնայ իւր ամբաւականութիւնը, կը կարծէ այն թէ կրնայ մխիթարել և չգիտեր թէ այն բարեկամը որուն թշուառութեանը կարեկիր է ինքը, իւր դրկացը մէջ ուրիշ բան մը չէ թէ ոչ անդղայ ու անկենդան ուրուական մը։ Սակայն Լատուարի մխիթարութիւն մը կը պատրաստէի որ էր իւր հետը խօսիլ Տիկին Տը Նըվէրի վրայօք։ Կը ճանչնայի այս կինը և դիտէի թէ որչափ արժանի էր անիկա այն սիրոյ ուրով կարող եղեր է համակել Լատուարը։ Գիշերը անցուցի՝ մտածելով Լատուարին բազդին վրայ, այն ճակատագրին վրայ, որուն նահատակն էր անիկա, ընկերային կարգաւորութեան անհեդեդութեան վրայ, նաև այն թշուառութեան վրայ, որմէ ազատ չեն մարդիկ և որն որ ասոնց համար էութիւն առած է այս աշխարհի մէջ։ Թշուառ բարեկամիս վիճակին պարմանները կը փնտռէի, կսեփսուէի սակայն տրամաբանելու ինքզինքիս թէ չէի գտներ այնպիսի գարման մը որ կարենար ապրեցուցիչ ունենալ։ Հետևեալ օրը առաւօտուն կանուխ Լատուարին սենեակը մտայ. բայց հոն չէր անիկա։ Ֆրանսայէն նոր եկած քանի մը օրագիրներ նշմարեցի սեղանին վրայ։ Ոչ ոք սեռեր էր անոր դուրս ելնելը։ Որովհետև դիտէի թէ նոյն իսկ այն առտու անգլիական բանակին հետ կռիւը պիտի սկսէր, կասկածները միտքս դրաւեցին, ձի մը բերել տուի և տկարութեանս չնայելով բանակատեղին վազեցի զայն։ Հոն հասնելով տեսայ որ սաստիկ թնդանօթաձգութիւն մը սկսած էր երկու կողմէ դիրքի մը համար, ուսկէ թշնամին վռնտելը պրեթէ անհնարին կերևար։ Օրօրայ առաջին շարքին մէջ տեսայ Լատուարը, քովը զայն՝ ոչ թէ զինքը փրկելու, այլ, ափսո՛ս, վիրամահ գետինը գլորուիլը տեսնելու համար։ Գրկացս մէջ առի զանիկա. արիւնը վիտալով կը հոսէր իւր վէրքէն։ Ուզեցի գագրեցնել զայն, այլ չկրցայ անիկա։ "Ձառ գնա որ մեռնիմ, ըսաւ անիկա, մի գթար իմ վրայ. չափը անցաւ ալ, կեանքը ատելի է ինձ, ամէն բան կորուսի։ Ա՛խ, շարայարեց, մահը շա՛տ ուշ հասաւ ինձ։" Իւր վերջին շունչը տուաւ՝ գլուխը իմ վրայ կրթնցնելով. իւր վերջին բարևը ընդունեցայ։ Ընտանեկի յուսահատութեան մը մէջ ինկած տեղս վերադարձայ։

Օրագիրները յետագայ տողերը կը հրատարակէին։

"Երեկ, Օգոստոս 26ին, առաւօտուն ժամը 4ին Սէն-Սիւլբիսի եկեղեցին Նաթալի Տ'Օլոնի յուղարկաւորութեան հանդէսը կատարուեցաւ, որն որ ծիւրակեան ամառ մեռաւ. . . . . ։

Ընթերցողները կատարուելէ առքը թաղման յուղարկաւորութիւնը դէպ՝ի Լիմուզէն քայլելու սկսաւ, ուր Տը Նըվէրի գքսուհին թաղուիլ ուզած էր. . . ."

Նոյն տարուան վերջերը խաղաղութիւնը հաստատուելով Ֆրանսա վերադարձայ՝ հետս բերելով

ժբաղդ բարեկամիս մարմինը, զորն որ մարեշալ տ'Օլօնէն հրաման առի իւր աղջիկան դերեզմանին մէջ թաղելու։ Տիկին Տը Նըվէրի դագաղին ոտքին քով հանդչեցուցի անոր մարմինը և անատեն միայն ղպայի թէ վիշտս քիչ մը մեղմեցաւ։

Մարեշալ տ'Օլօն ընկերութիւններէ և արքունիքէն քաշուած՝ Ֆավերանժ բնակեցաւ մինչև իւր կեանքին վերջին օրը, և գործունէութեամբը ու խելացիութեամբը բոլորովին բարեգործութեան տուաւ ինքզինքը մինչև իւր մահը։

Թէև երկար ու առ երեսս հանգարտաւէտ կեանք մը անցուց, սակայն միշտ խորին արտմութիւն մը պատած էր զինքը։

Շատ անգամ կըսէր թէ սխալած է ինքը՝ կարծելովը թէ մարդկային կեանքի մէջ երջանիկ ըլլալու երկու կերպ կայ։

ՎԵՐՑ։

ԼՈՒՔՐԵՑԻԱ ՓՕՐՁԻԱ։

Դերասանական խումբը երկու անգամ ներկայացուց Վ իգթօր Հիւկօյի այս հռչակաւոր թատրերգութիւնը զոր թարգմանած է Ըրդոյ Պ։ ՏիփրանՅարութիւն Տէտեեան ուսուցմնական երիտասարդը։ Երկու անգամին ևս ծափահարութիւններով ընդունելութիւն գտաւ։ Ըսով ըսել չենք ուզեր թէ առանց պակասութեան էր ներկայացումը, չենք կրնար սակայն պահանջելնաև անթերի ներկայացում մը այնպիսի թատերգութեան մը համար, ուր տարիներով վարժ ու դաս առնող դերասանները միայն կրնան անթերի յաջողակութեամբ հանդիսականաց գոհունակութեանը ենթարկիլ։ Ըյս խաղարկութեան մէջ ամենէն մեծ ու դժուարին գերը Լուքրեցիա Փօրձիային է և 15 օրուան դերասանուհի մը երբ յուսացածէն աւելի համարձակութեամբ, շարժուձեւերով և ձևերով կը կատարէ զայն, կարծենք թէ ներելի է բնական պակասութիւն մը որ է ձայնի տկարութիւն և որն որ կրնայ վերնալ եթէ հոգ տարուի մասնաւոր խնամքներով։

Դերասանաց մէջ կան այնպիսիներ որք գոհ ըրին հանդիսականը, այլ կան նաև այնպիսիներ որք հակառակ ազգեցութիւնը ունեցան։

Ըյս վերջինները իրենց մասերը աղէկ սորված չեն և երբ կը մտածենք թէ 8 օր շարունակ փորձ ընելէն ետք տակաւին քառերուն կէսը կուտեն, կէսը ակռաներուն մէջ կը թաղուն, բնագրին հակառակ խօսքեր կարտաբերեն, շատակը չենք կրնար չզարմանալ այդ Պարոններուն սուր յիշողութեանը և ըմբռնմանը վրան։ Ըյս անգամ ևս կը խնայենք և յանկնէ յանուանէ չենք խօսիր։ Ըսոնք կստիպեն մեզ չյիշել հոս նաև այն դերասանաց անուններըզորք շնորհակալութեան արժանի են և զորս եթէ յիշենք, անշուշտ վհատութիւն տուած պիտի ըլլանք անոնց։

ԿԱՏԱԿԵՐԳՈՒԹԻՒՆ

Նորել Նօթրէտ Լա Պէնրի-ր փոքր ըսուած կատակերգութեան համառօտ պատմութիւնը արժան կը համարինք հրատարակել և ընթերցողաց ուշադրութիւնը հրաւիրել անոր վրայ։ Մաքուր բարոյականութիւն կը բուրէ այս թատերգութեան մէջ և հանդիսականը բարոյականը և ասոր փրկաւէտ հետևութիւնը հոն կը նշմարէ։

Րուսէլ հին մուճակներով ու պըպանը երկու թալերով Բարիզ կու գայ, կը տառապի, թափառելէ ետքը կ'աշխատի ու վերջապէս կը հարստանայ։ Հազար երկու հարիւր ֆրանք վարձքով երբ գործատունի տեսուչ կըլլայ, կը մտածէ թէ ապագան կարդի դնել իրեն կը վերաբերի։ Իր առջի պրամագլուխը կազմելու համար չափազանց խնայողութիւն կընէ. չքաւորի կերածը անգամ չուտեր անիկա։ Երեսուն տարեկան հասակին մէջն է, և դեռ սալօնի մէջ ոտք կոխած չէ ու թատրոնները անունով միայն գիտէ։ Ըսոր պատճառը, ինչպէս որ ետքը յայտնուեցաւ, ագահութիւնը չէր, հապա կուզէր նախ յաջողիլ հատնելու իր նպատակին։ Ըռուտուբի կիրքը ու միանգամայն ոգին ունէր։ Ընոր առուտուրի կիրքը այնքան ստիպիկ էր, որքան ուրիշի մը խաղալու կիրքը. այն կը նուաճէր, կը պաշարէր զանիկա ու կը յափշտակէր անոր միտքը։ Երբ տմուտնացաւ, կատարեալ հարուստ էր, բայց հազար ու մէկ տառապանքով գիտցած այս հարստութեան մէջ ուրիշ բան մը չէր նշմարեր, եթէ ոչ աւելի աշխատելու տիթի մը։ Միտքին աղջիկ մը ունեցաւ, զոր պաշտեց հայրական սիրով, չար մարդ մը չէր անիկա, և ոչ իսկ անպատիւ ու անկիրթ. 'ի ներքուստ բարի, մանաւանդ 'ի վերջոյ վեհանձն եղաւ, իր փափաքն էր միշտ բարեբաս ըլլալ։ Ինչ և իցէ բանի մը համար անհնար էր որ օրէնքին հակառակ վարուելու որոշում ըներ։ Ըյսպիսի առանձնաշնորհութիւն

ներով զարդարուն մարդ մը պէտք չէր որ գոհ ըլլար իր վիճակէն։ Ծուսել իր գործերուն զաւակն էր. միլիոնները ևս քան զևս կը դիզուէին ու սիրաղրաւ աղջիկ մ'ուներ։ Ուստի երջանիկ մարդ մը չէր։ Ըսիկա այրի էր, ու իր միակ հոգն էր կարգել իր աղջիկը, այո, երեք միլիոն օժիտի տէր, վարդի պէս սիրուն, հրեշտակի նման գեղեցիկ, առաքինի ու խելացի օրիորդ մը կարգէ՛. ինչ գեղեցիկ գըժուարութիւն։ Սակայն բարեմիտ Ծուսել չէր կըրնար հասնիլ իր այս փափաքին։ Թէև սովորութիւն ըրեր էր պատհ դէպքերու մէջ ամէնէն սիրուն երիտասարդները տունը հրաւիրել, աղջիկին հետ առանձին խօսակցութիւն ընելու համար անոնց առիթ տալ, խրախուսել զանոնք, նաև անցնիլ քիչ մը անդին այն չափէն, զոր անձնական պատիւը ճանչցող հայր մը կը պարտաւորի պահել այսպիսի պարագաներու մէջ, բայց ՚ի զուր։ Գալխատ դեռ աղջիկ էր, և զինքը ուղղ անդամ չէր դառնուէր։ Ծուսելին գիշերը քունը չառներ, բնաւ այսպիսի դժուարին, մանաւանդ անիմանալի գործի մը հանդիպած չէր։

Այոյզ է որ Գալխատ առջի ուղղին հետ ամուսնանալու չպիտի զիջանէր, բայց հայրնալ կը բնաւորէր այնպիսի փեսայ մը, որ պատուաւոր, համեստ, նա մանաւանդ կարող ըլլայ երջանիկ ընել իր դուստրը. ունեւորութեան կողմանէ հոգ չէր ընէր, այնքան հարստութիւն ունէր ինքը։ Ընտրական գործերէ ձեռք քաշելէ հետէ, կամ թէ աշխատելու սովորութենէ ստիպեալ քանի որ ալ փոքր գործեր ընելու սկսած էր, միլիոններէ հոգ չէր ըներ։ Շահիլ ուզեր էր, բայց միայն շահիլ, և ոչ թէ ստանալ. քիչ մը կը բաղձար որ աղջիկը կոմսուհի մ'ըլլայ, ինչպէս որ այս նոր բան մը չէ հին մուձակներով Խարիզ եկողներուն համար։ Սակայն այս ցնորական խորհուրդը իր միտքին մէջ այնչափ հաստ արմատ ձգած չէր. մանաւանդ թէ իր հետազօտութիւններուն անպատուղ մնալը տեսնելով վհատեր էր, ու գրեթէ մուրացկան մը իրեն փեսայ ընելու կէտը հասած էր. նաև մուրացկանէ աղտորին մը, բանաստեղծ մը, դերասանը, (բուհ)։ Ծուսել աւելի աղէկը դուռ։ Ընկերութեան մէջ մնած ելած, հանճարեղ, դեղեցկադէմ, վայելուչ ու դեռ պատիւը անարատ պահող, վերջապէս Ակն — ծերմէնի արուարձանին մէկ ճշմարիտ մարդապրիտը ձեռք բերաւ։ Կոմս Թրեչան, այս է երիտասարդին անունը, չքաւոր կամ գրեթէ քսան հազար լիրա եկամուտի մը տէր էր, սնոտիք մը։

Գալխատ առաջին անգամ տեսնելու ըլլայ զանիկա, անշուշտ պիտի սիրահարէր։ Իսկ կոմսը որ բերանին համը գիտէր ու դեռ երիտասարդական պարտաւորութիւններ ունէր, այս պարագայի մէջ անշուշտ ուրիշ ընելիք մը չունէր, եթէ ոչ յաղթել իր վախկոտութեան ու խնայել օրիորդին սիրահարական յայտարարութիւն մը գրելու շփոթը։ Ծուսել գիտէր կերթայ, և ահա երիտասարդներու խումբ մը իր առջևին է։ Նայդ զանոնք՝ ի մի վայր ժողովել չըսաւեր, տեսութիւն ընելէ եառը պէտք է հասկնալ ինչ որ մտածեց անոնց ամէն մէկը։ Թրեչան ճիշդ Ծուսելի միտքին անցածը մտածեց, տեսաւ որ Գալխատ հրեշտակ մ'է, իսկ ասիկա ՚ի հարկէ աւելի զգաստ իր դատողութիւններու մէջ՝ Թրեչանի իրաւունք կուտայ ու չվարձեր թէ իրեն անկարելի ըլլայ սիրել զանիկա։ Կզգայ որ նաև պիտի կրնայ ընդունիլ իրեն ամուսին... բայց այն թէուլեամբ որ նախ Թրեչան չպիտի ընկ ամուսնութեան առաջարկութիւնը։ Նորատի օրիորդի մը համար այլանդակութիւն կը համարուի այս, որ նոր բան մը չէ, նա մանաւանդ սիրալէպներու մէջ։ Գալխատ կուզէ՛ սիրուիլ իբրովի, և կը տեսնէ որ իր հետը կարդուիլ ուզողները իրեն սիրահար չեն, այլ իր միլիոններուն։ Ծուսել՝ աղջիկին այս անձնականութենէն ինքզինքը անջատելի բաւիղի մէջ ինկած ու նեղը մտած կը կարծէ, ու անկէ դուրս ելնելու համար կ'երեւակայէ թէ ուրիշ ելք մը չկայ, եթէ ոչ իր կողմէ առաջարկել Թրեչանին Գալխատի ձեռքը ու անոր երեք միլիոնը։ Ըսկսէ ու կընէ. կը համարձակի առաջարկութիւնը ընելու ու կոմսը կը մերժէ։ "Կը մերժէ՛. բայց, պա՛րոն, ինչո՛ւ համար. ըսա որում պէտք է պատճառ մ'ունենաս. մերթ աղջիկս դեղանի, շնորհալի ու բարեկիրթ չէ. ուրիշ մը կը սիրես. ամուրի մնալու երդո՞ւմ ըրիր"։ Թրեչան անմռունչ կը մնայ ու Ծուսել կը յուսահատի, կուզէր Գալխատէն պահել իր և կոմսին մէջ անցածը, բայց Գալխատ բարեկամուհի մ'ունի, և երբ օրիորդ մը բարի բարեկամուհի մը ի'ունենայ, անկարելի է որ ասիկա մերժումով պատասխան տայ անոր՝ առանց բան մ'ընելու։ Ուստի Ծուսելի դուստրը ամէնը կ'իմանայ, և ահա իսկոյն աւելի ևս կը սիրահարի Թրեչանի՝ մղձկան ցանկութեամբ։ Իբր թէ ասիկա բոլորովին սիրուն ու պաշտելի ըլլալու համար միայն այս դրոշմը չունէր վրան։ Ըսկսէ օրիորդին առջև անշահասէր մարդ մը մարդերու առաջինն է, և կը կարծէ թէ ուրիշ մը չկայ, բայ՚ի կոմսէն։ Ըսկսէ չպիտի ամուսնանայ անոր հետ, քան զի շահախնդիր չէ, բայց Գալխատ բոլոր կեանքին մէջ պիտի սի-

րէ զանիկա, որովհետև անշահասէր երիտասարդ մ'է։

Պատուի պէտք է որ Թրեչան զօրաւոր պատճառներ ունենայ իր երջանկութիւնը մերժելու համար, որովհետև երջանկութիւն մ'է այս, զոր չընդունիր, մարմնովին կը սիրէ իր սրտի թագուհին Գալիստը, և ասիկա խմանալով զայն՝ աւելի ևս սիրով կը վառի, կը բորբոքի, և աւելի ևս զժբաղդութեան մէջ կ'ինկնայ։ Նաև Պուսեչ կը նշմարէ այս ամէրը, ու խաւարը գամ քան զգամ կը թանձրանայ իր բոլորտիքը։ Հաղիւ վերջապէս կ'իմացնէ Պուսեչի այս գաղտնիքը, զոր միտքէ ա նատեն դեռ հասկցած չէր։ Գիշերը մը ընկերութեան մէջ Թրեչանին բերնէն խօսք մը կը փախի, որմէ Պուսեչ իրաւունք կունենայ, կը պարտաւորի բռնադատել զանիկա որ մեկնութիւն մը տայ իրեն։ "Ինչ, պարոն, չե՞ս կրնար ամուսնանալ իմ աղջիկիս հետ առանց անպատուութեան, աղջիկիս հետ, որ հրեշտակի պէս անբիծ ու անարատ է"։ Ըսոր վրայ Թրեչան ալ չկրնար լռել ու կը պատասխանէ։

"Պարոն, ես, ինչպէս նաև ամէն մարդ, կը յարգեմ աղջիկդ, բայց հետը կարգուիլ ձեր հպարտութիւնը ժառանգել ու ձեր անցեալի պատասխանատուութիւնը ընդունի՛լ է"։

Այս խօսքերը այնքան տպաւորութիւն կընեն Պուսեչի վրայ, որ կը մոռնայ ցցուցնել իր սրամտութիւնը։ Ընդհակառակ մարդու մը կը նմանի, որ ձիւդ կուրծքէն գնդակով մը վիրաւորուելով խառնաշփոթ կը հասկնայ թէ վրան մեծ խռովութիւն մը կայ, առանց դիտնալու անոր ինչ ըլլալը, նաև առանց ցաւ մը զգալու։ Թրեչան կերպով մը դուրս կելնէ, զոր Պուսեչ չտեսներ. մէկ քանի ժամ կանցնի, և դեռ սեղանատունը այս ցաւալի զարմանքի մէջն է, որ կարծես թէ թանձրամտութիւն մ'է։ Գիշերը կը հասնի, և տակաւին նոյն տեղը տխուր վրայ կը կենար, ուր նեռտուէր էր, երբ աղջիկը կու գայ կարթնցնէ զանիկա։ Գալիստ հայրին երկարատև բացակայութենէն խռովելով կու գայ կամաց մը դուռը կը զարնէ, ներս կը մտնէ ու կը տեսնէ որ հայրը, վայրենի աչերով, դէմքը դեղնած ու թևերը որօրելով խորունկ մտածմունքներու մէջ ընկած էր։ Օրիորդը այս տեսնելով ու բոլորովին դողալով կերթայ հայրին ծունկերուն վրայ կը նստի, կը դողայ, անոր մազերը կը համբուրէ նաև անոր առողջութեան վիճակը կը հարցընէ, կ'իմանայ։ Հայրը պատասխան անգամ չուտար ու վայրկեան մը անոր պարանոցէն փարելով եռանդով կընդդրկէ։

Այս կենդանութիւնն էր, զոր խանդաղատութիւնը կը վերապարգևէր անոր. բայց ատ ժամայն այս խանդաղատութիւնը բարկութեան կը փոխուի, կուզէ խօսիլ հանդարտելու համար Գալիստը, այլ չի զուր. միայն քանի մը կարճ ու կտրուկ խօսքեր կրնայ հանել բերնէն, կըսէ թէ նեղութիւն չունի, թէ բան մը չէ այն, և թէ մինակ ՝ինալ կուզէ։ Երբ Գալիստ կհեռանայ քովէն, անիկա կսկսի սենեակին մէջ մեծաքայլ երթևեկել, ինչպէս առիւծ մը վանդակի մէջ։ Ներս էր խեղճը, չէր կրնար այսպիսի նախատինք մը կրելու, բայց սակայն զաւակ մը չունէր։ Ո՞նչ բանի համար կրնային մեղադրել զինքը, որ մէկու մը բան մը չէր պարտաւորեր բնաւ, որ բոլորովին վաճառականութեան զբաղեալ ատենը կանխիկ վճարումով տեսած էր բոլոր գործերը առանց ունենալու հրապարակին վրայ և ոչ իսկ մէկ տոմսակ և որուն վաճառատունի դիրքերը յայտնի, որոշ ու այնպիսի բարեկարգ վիճակի մէջ էին, որք նաև թշնամիի մը անաչառ քննութեան ներքև իյնալու չէին վախնար։ Արկղի վրայ դտնուած վաճառատուներուն ամէնէն համբաւաւորը, ամէնէն հաստատուն ու գործերու մէջ ամէնէն ուղղամիտը իր վաճառատունն էր։ Թրեչան մի՞ թէ ուրիշ մը կը յանդգնի զրպարտել ու նախատել պատուաւոր անձ մը, միայն իր տիղմոսովը պանծացող երիտասարդ մը, ուրջու մը, որ ստակ կը վատնէր, առանց կարեկնալու շահիլ. երեսուն տարեկան մարդ մը, որ դեռ տասը մատերը բանի մը գործածել չէր գիտեր, և որնոր աշխատութեամբ ապրիլը գլխովին կ'ատէր։ Պուսեչ այս խորհրդածութիւնները միտքին մէջ շրջելով գրասեղանին քովը կերթայ ու կոմս Թրեչանի տոմսակ մը կդրէ հրաւիրելու համար զանիկա՝ի ճաշամարտութիւն։ "Իմ հասակի մէջ "կըսէ ինքնիրեն ու ձեռքը զանգակին կ'երկնցնէ, բայց աղջիկը միտքը կբերէ, ետքը զանգակը կչալէ։ Ընտանեօտուն ժամը երեքն էր, բնաւ մէկը չերեւցաւ, մէկը չլսեց զանգակին ձայնը։ Վերտարանին մէջ դրեթէ կրակները՝ի մխիթ դարձեր ու մոմերն ալ մարելու վրայ են։ Վերստին տեղը կնստի, և ահա յանկարծ միտքին մէջ տեսիլ մը կծագի։ Թրեչան մինակ չէ. անոր ձայնը արձագանք մ'է ուրիշներէ աւելի համարձակութիւն ունեցաւ անիկա։ Նա պատիւս կորուսի, և իմ այս անպատուութիւնը աղջիկս վրայ ալ կը ծանրանայ։

Այն ատենը խղճմտանքը սկսաւ խօսիլ, բայց ոչ այն արուեստական խղճմտանքը, զոր ունէր բոլորովին կեանքի ու գործերու անձնատուր եղած ատենը, հապա ճշմարիտ խղճմտանքը, այն զոր

Ըստուած կուտայ մեզի, և որ վերջապէս իրաւունք կունենայ կանխաւ վճռելով։ Տեսաւ որ քսան տարի առաջ իր առջի վաճառականին գործատանը մէջ կասկածելի գործ մը յառաջ տանելու ու յաղթող ըլլալու համար գատ վարեր էր։ Այն օրէն սկսելով քայլ առ քայլ քննեց իր ընթացքը, որ ըստ իր դատողութեան մինչև անատեն յարգի կերևար իրեն, և ամէն տեղ տեսաւ ու խոցաւ որ յանձնառու եղած վտանգներուն համեմատութենէն դուրս շահեր ձեռք բերեր էր։ Նաև ձոխ անձերու առանձին ընթացքը քններ, անոնց տկարութիւնը դուշակելով անոնց մուրհակը ու պարտքը վճարեր ու ծախքը հոդացեր էր։ Անոնց վարկովը շնորհումներ գտնելով դէշ տեսած ապրանքները ուրիշներու ընդունել տուեր ու հրապարակին վրայ միայն իրեն ծանօթ լուրերուն համեմատ իր շահերը դիտեր էր։ Այսպիսի ընթացք մը նաև մարդկային սրինքի առջև մի՛թէ անմեղադրելի էր, ինչպէս կը կարծեր անիկա մինչև անատեն։ Օրէնքը՝ի դերև հանել անոր հնազանդիլ չէ, զուցէ առիթ բռնտեր ըսելու թէ իրեն նմանները շատ գտնուած են, և թէ պիտանի մարդիկ իրեն հետ բարեկամանալով նաև ընդհանուր յարգեր են գոնէ առ երեսս։ Այն օրը ահարկու լուսաւորութիւն մը տեսաւ իր վրայ, որ պատճառաններու ու երկդիմութեան բնաւ տեղի չէր ձգեր, հասկցաւ որ խաղով, խարդախութեամբ ու յանիրաւի հարստացեր էր, և յօդուտ այլոց ձեռք բերուած ու՝ի վնաս ամէնուն դիզուած հարստութեան տարբերութիւնը չափելով տեսաւ որ ոչ միայն անպատիւ էր, այլ և յանցաւոր։ Ըռաւօտուն երբ ներս մտաւ Գալիստ, Ռուսել հարկադրեցաւ սաստիկ ջան դնել ինքզինքը զսպելու համար որ անոր ոտքը չկոխայ ու ներողութիւն չխնդրէ. անբաղդ օրիորդին հայելով արտասուեց ու ինքզինքը ամբաստանեց արատաւոր անունէ մ՝իղձատ բան մը չձգելուն համար անոր։ Խղճմտանքի տագնապէն արթննալով ճանչցաւ այս քաղցր դէմքին վրայ տրտմութեան ըրած աւերումները։ Ինքզինքը ոչինչ համարեց, մտածելով թէ հարստութիւնը կարող է ամէն բան ընելու, բայց ոչ երբեք մոռնալ տալ անպատուութիւնը, կամ լռեցնել խղճմտանքի տագնապը։

Վերջապէս Նախախնամութիւնը՝ի դուէ շարժելով կործանեց Ռուսելը, և որովհետև երջանկութիւն մը մինակ չուզար, Թրելան կոմսը կարգուեցաւ Գալիստի հետ։ "

ԾԱՆՈՒՑՄՈՒՆՔ

Վ. ՆԵՏԻԿԻ Մխիթարեան արժանապատիւ Հարց աշխատասիրութեամբը հրատարակուած Բազմավէպ օգտաշատ հանդէսը առաջիկայ տարուան սկիզբը ուելի փառաւոր, պատկերազարդ և ազգային կարևոր և հետաքրքրական յօդուածներով պիտի երևի։

Ծիւնիոյ և շրջակայից մէջ բաժանորդ գրուիլ ուզողը կրնայ դիմել առ

ՍՏԵՓԱՆ ՑՈՎՀ. ՏԻՑԻԵԱՆ.

Լուքրեզիա Պորճիայի Հայերէն թարգմանութիւնը կը ծախուի, Իզմիր՝ Տէտէեան Պ. Յարութիւնին գրատունը, և Վ. Ասպուրեան Թատրոնը. Կ. Պոլիս՝ Յարգոյ Յարութիւն Մարգարեանին գրատունը։

Նոյն տեղերը ծախու կը գտնուի 'Սէրը բժիշկ է' կատակերգութեան թարգմանութիւնը։

ՀԱՐՈՒԹԻՒՆ - ՏՆՕՐԻՆ
Գ. ԶԻԼԻՆԿԻՐՆԵՆ

ՉԱՓԻՆԻՆ
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՏԻՏԻԵԱՆ